

FRA DET SOCIALE TIL DET VITALE

I *Kritik af den rene fornuft* (transcendental metodelære: den rene fornufts arkitektur) skelner Kant, med hensyn til begrebernes oprindelses- og gyldighedssfære, mellem skolastiske og kosmiske begreber; de sidste er fundamentet for de første.

Om de to begreber Norm og Normal kunne vi sige, at det første er skolastisk, mens det andet er kosmisk eller folkeligt.¹ Det normale kan være en folkelig domskategori, eftersom folk har en stærk, om end konfus oplevelse af, at deres sociale situation ikke er den rigtige. Men selve termen "normal" blev optaget i det folkelige sprog, hvor den blev naturaliseret med udgangspunkt i to institutioners specifikke vokabularer, skolevæsenets og hospitalsvæsenets. Den samtidige reform af disse institutioner var, i det mindste i Frankrig, virkninger af en og samme årsag, den franske revolution. "Normal" er den term, med hvilken det 19. århundrede begynder at betegne den reformerede skole og den legemlige sundhedstilstand. Reformen af medicinsk teori hviler selv på medicinsk praksis: I Frankrig, og også i Østrig, er den direkte forbundet med en reform af hospitalsvæ-

1 [Kant taler om skolebegreber (*Schulbegriffe*), og om verdensbegreber (*Weltbegriffe*) eller almenbegreber (*Gemeinbegriffe*).]

senet. Hospitalsreformen er, ligesom skolereformen, udtryk for et krav om rationalisering, som under påvirkning af den begyndende industrielle mekanisering også viste sig i såvel politik som økonomi, og som til sidst mundede ud i, hvad man siden [i Frankrig] har kaldt *normalisation*.²

*
* *

Ligesom et seminarium [*école normale*] er en skole, hvor man underviser i at undervise, det vil sige, hvor man eksperimenterer med pædagogiske metoder, så er en normaldråbetæller en, der er kalibreret til at opdele et gram destilleret vand i 20 frit faldende dråber, således at en opløst substans' farmako-dynamiske kraft kan gradueres i overensstemmelse med en medicinsk recept. Og ligeledes er den normale jernbane en, der blandt de enogtyve tidligere anvendte sporvidder blev bestemt til at være 1,44 meter mellem skinnernes indre kanter, det vil sige den sporvidde, der på et tidspunkt i Europas industrielle og økonomiske historie syntes at svare til det bedste kompromis mellem en række oprindeligt uforenelige mekaniske, energimæssige, kommercielle, militære og politiske krav. Endelig forholder det sig på samme måde for fysiologen: Menneskets normalvægt er den vægt, som uafhængig af køn, alder og figur "svarer til den længste forudsigelige levealder" (Kayser).

I de tre første af disse eksempler synes det normale at være en effekt af valg og beslutninger, som er udvendige i forhold til det objekt, der bliver

2 [I andre lande (som f.eks. Danmark) foretrak man med termen "standardisering" at følge en anglo-amerikansk konvention, mens man i Tyskland lagde sig fast på "Normung"). Alle disse termer er "halvoffentlige" i den forstand, at de indgår i navne på offentlige rådgivnings- og kontrolorganer vedrørende produktion, transport o.a. (f.eks. "Den Danske Standardiseringskommission", "Association française de normalisation"). Imidlertid, skulle vi her oversætte *normalisation* med "standardisering", ville det blive meget vanskeligt at fastholde Canguilhems fokus på normer og "det normale". Vi har derfor valgt at oversætte *normalisation* med "normalisering", et ord der i øvrigt er præcis lige så flertydigt som det franske. Skønt det ikke findes som selvstændigt opslagsord i *Den danske ordbog*, finder vi under *normalisere* følgende beskrivelse af én (af tre) hovedbetydninger: "bringe i overensstemmelse med en norm".]

kvalificeret på denne måde; hvorimod det i det fjerde eksempel er sådan, at reference- og kvalifikationstermen "normal" helt klart peger på noget, der er objektet iboende – hvis det er sandt, at en individuel organismes livslængde under vedvarende helbred er en specifik konstant.

Men nærmere betragtet er normaliseringen af de tekniske midler, der indgår i undervisning, sundhed og transport af folk og varer, udtryk for kollektive krav, der som helhed, selv under fraværet af en bevidsthed om det hos individerne, definerer, hvordan et givet historisk samfund henfører sin struktur, eller måske sine strukturer, til hvad det betragter som sit enestående gode.

I alle tilfælde er det særegent for objekter eller kendsgerninger, der med henvisning til en udvendig eller immanent norm opfattes som normale, at de på deres side kan blive referencer for objekter eller kendsgerninger, som endnu venter på at kunne blive omtalt som sådanne. Det normale er således på én og samme tid en udbredelse og en udstilling af normen. Det mangfoldiggør reglen, idet det peger på den. Det gør krav på alt, som uden for det, ved siden af det og imod det endnu undslipper det. En norm får sin mening, sin funktion og sin værdi fra eksistensen af, hvad der uden for den ikke imødekommer de fordringer, den gør gældende.

Det normale er ikke et statisk eller neutralt begreb, men dynamisk eller polemisk. Gaston Bachelard, som var meget optaget af værdier i deres kosmiske eller folkelige form og af valoriseringer, der følger imaginati-
onens akser, lagde med rette mærke til, at enhver værdi skal vindes mod en antiværdi. Det er ham, der skrev: "Viljen til renlighed har brug for en passende modstander." (Bachelard 41f.). Når man véd at *norma* er et latinsk ord for "vinkelmål", og at *normalis* betyder lodret, véd man næsten alt, hvad der er nødvendigt at vide om det domæne, som betydningen af termerne norm og normal stammer fra – termer der senere blev indført på mange andre områder. En norm, en regel, er noget der tjener til at rette ud, at rette op på, at genoprette. At normere, at normalisere, er at påtvinge noget eksisterende, noget givet, et krav. Over for kravet viser variationer og afvigelser sig mere som en fjendtlig end som blot en fremmed ubestemthed. Det normale er virkelig et polemisk begreb: Det kvalificerer den sektor af det givne negativt, der ikke falder ind under dets omfang, selv om denne sektor er forudsat i forståelsen af dets indhold. Begrebet om det rette, alt

efter om det handler om geometri, moral eller teknik, kvalificerer det, der yder modstand mod dets anvendelse som forvredet [*tordu*], fordrejet [*tortueux*] eller skævt [*gauche*].³

Årsagen til denne bestemmelse og denne polemiske brug af normbegrebet skal efter vor opfattelse findes i essensen af relationen normal-anormal. Det drejer sig her ikke om en kontradiktorisk eller ydre relation, men om en omvendning og en polaritet. Idet normen devaluerer alt, som referencen til den forbyder at se som normalt, skaber den af sig selv muligheden for en omvendning af termerne. En norm tilbyder sig som en mulighed for at forene en diversitet, opsuge en forskel, afgøre et mellemværende. Men at tilbyde sig er ikke det samme som at påtvinge sig. Til forskel fra en naturlov nødvendiggør normen ikke sin virkning. Det vil sige, at en norm ikke uden videre eller alene i kraft af sig selv får sin normative betydning: Den mulighed for reference og regulering, den tilbyder, indeholder (eftersom det kun drejer sig om en mulighed) et råderum for en anden mulighed, som kun kan være en omvendning af den første. En norm er faktisk kun en referencemulighed, for så vidt som den er blevet etableret eller valgt som udtryk for en præference og som instrument for en vilje til at erstatte en skuffende tilstand med en tilfredsstillende tilstand. Således ledsages enhver præference for en mulig orden som oftest implicit af en aversion mod den mulige omvendte orden. I et givet værdidomæne er det foretruknes modsætning ikke det indifferente, men det frastødende, eller mere præcist det frastødte, det afskyelige. En gastronomisk norm vil således ikke indtræde i et aksiologisk modsætningsforhold til en logisk norm. Derimod kan den logiske norm om, at det sande skal gå forud for det falske, vendes om til en norm om, at det falske skal gå forud for det sande, ligesom den etiske norm om oprigtighed frem for tvetydighed kan vendes om til en norm om, at tvetydighed skal gå forud for oprigtighed. Ikke desto mindre giver omvendningen af en logisk norm ikke en logisk

3 [Fr. *gauche* kan referere til alt, der kan opfattes som "(til) venstre", hvad enten det er venstrehåndet, gult, skævt eller akavet – eller netop "venstredrejet".] Det ville være muligt og frugtbart (men det skal ikke gøres her) at oprette semantiske familier af begreber, der repræsenterer slægtskabslinjer vedrørende det folkelige begreb om det normale og det anormale, for eksempel serien *torve*, *torturé*, *retors* [fordrejet, forpint, snoet] etc., og serien *oblique*, *dévié*, *travers* [skæv, afvigende, på tværs], etc.

norm, men måske en æstetisk, ligesom omvendingen af en etisk norm ikke giver en etisk norm, men måske en politisk. Kort sagt, uanset hvilken implicit eller eksplicit form det foregår i, så stiller normerne det virkelige i forhold til værdier og udtrykker – i overensstemmelse med den polære modsætning mellem positiv og negativ – en sondring mellem kvaliteter. Denne polaritet i erfaringen af normalisering – en specifikt antropologisk eller kulturel erfaring (hvis det er sandt, at man med natur ikke behøver forstå andet end et normalitetsideal uden normalisering) – ligger til grund for den relation mellem normen og det område, som den anvendes på, der til enhver tid prioriterer normen højere end overtrædelsen.

I den antropologiske erfaring kan en norm ikke være noget oprindeligt. Reglen begynder først at være regel, idet den gøres gældende som regel,⁴ og dens korrektionsfunktion opstår først ved selve overtrædelsen. En guldalder eller et paradys er mytiske billeder af en eksistens, som oprindeligt lever i overensstemmelse med sine krav, billeder af en levemåde, hvis regelmæssighed ikke på nogen måde skyldes fikserede regler, en skyldfri tilstand under fravær af forbud som ingen blev antaget at være uvidende om. Disse to myter opstår af en illusion om tilbagevirkning, ifølge hvilken det oprindeligt gode egentlig er en undertrykkelse af det senere onde. Fraværet af regler modsvares af fraværet af teknik. Guldalderens og paradysets menneske nyder spontant frugterne af en ukultiveret, upåvirket, utvungen og uerhvervet natur. Intet arbejde, ingen kultur, det er begæret efter den fuldstændige regression. Denne formulering i negative termer af en erfaring, der er konform med normen, men uden at normen har kunnet vise sig i sin funktion og som sådan, denne egentligt naive drøm om regelmæssighed uden regler, betyder i grunden, at begrebet om det normale selv er normativt, det normaliserer selve den mytiske diskurs' univers, denne diskurs der fortæller om normens fravær. Dette forklarer, at i mange mytologier markerer en guldalders komme et kaos' ophør. Som Gaston Bache-

4 [Jf. den indledningsvise henvisning til Kants distinktion mellem begrebers op-
rindelsessfære og gyldighedssfære. Med sætningen om den "antropologiske er-
faring" trækker Canguilhem diskret og næsten umærkeligt en linje fra Kant til
Lévi-Strauss. Den sidste har leveret den "strukturalistiske" inspiration til de to
foregående og de to efterfølgende afsnit.]

lard har sagt det: "*Mangfoldighed er uro*. I litteraturen er der ikke et eneste ubevægeligt kaos" (Bachelard, 59). I Ovids *Metamorfoser* er kaosets jord ufrugtbar, kaosets hav kan ikke navigeres, formerne forbliver ikke identiske med dem selv. Den indledende ubestemthed er en benægtelse af den senere bestemthed. Tingenes ustabilitet har menneskets magtesløshed som korrelat. Billedet af kaos beskriver en benægtet regelmæssighed, ligesom billedet af en guldalder gengiver en vild regelmæssighed. Kaos og guldalder er mytiske termer for den fundamentale normative relation, termer hvis indbyrdes relation gør, at ingen af dem kan forhindre, at den anden kan slå om i den første. Kaosets rolle er at kalde på, at provokere sin afbrydelse og blive en orden. Omvendt kan guldalderens orden ikke vare ved, for den oprindelige regelmæssighed er en middelmådighed; tilfredsstillelserne er her beskedne – *aurea mediocritas*⁵ – fordi de ikke vinder sejre over mådeholdet. Hvor reglen bliver fulgt uden bevidsthed om en mulig overskridelse, vil enhver nydelse forblive simpel. Men kan man på en simpel måde nyde værdien af reglen selv, dens værdi af valorisering, valoriseringens værdi? For virkelig at nyde selve reglens værdi, værdien af et reglement, værdien af en valorisering, kræves det, at reglen er blevet prøvet gennem modsigelse. Det er ikke alene undtagelsen, der bekræfter reglen som regel, for det er først reglens overtrædelse, der giver den anledning til at gøre sig gældende som regel. I denne forstand er overtrædelsen ikke reglens oprindelse, men reguleringens oprindelse. I det normatives orden begynder det hele med overtrædelsen. For at variere et kantiansk udtryk: Vi hævder, at reglernes mulighedsbetingelse er den samme som mulighedsbetingelsen for at erfare regler. At erfare regler er at sætte reglernes regulative funktion på prøve i en situation af uregelmæssighed.

Hvad det 18. århundredes filosoffer kaldte "naturtilstanden", er en formodet rationel ækvivalent til guldalderen. Med Lévi-Strauss må man fastholde, at til forskel fra Diderot mente Rousseau aldrig, at naturtilstanden var menneskehedens historisk oprindelige tilstand, som takket være geografens opdagelser blev stillet til rådighed for etnografens iagttagelser. (Lévi-Strauss, kap. XXXVIII.) Jean Starobinski (1962) har på sin side overbevisende demonstreret, at den naturtilstand, som Rousseau beskriver, er

5 [Græsk-latinsk udtryk: *Den gyldne middelvej*.]

en figur for en spontan ligevægt mellem verden og begærets værdier, en lille præhistorisk (i termens absolutte betydning) lykketilstand, for det er fra dens ubodelige flænge, at historien løber som fra en kilde. Så egentlig findes der ingen grammatisk tid, som passer til talen om en menneskelig erfaring, der er blevet normaliseret uden repræsentation af normer, der i bevidstheden er forbundet med en fristelse til at gøre modstand mod deres udøvelse. For enten forbliver overensstemmelsen mellem faktum og ret ubemærket og naturtilstanden en ubevidst tilstand, og ingen begivenhed kan forklare, at anledningen til at blive bevidst udgår herfra, eller også lægger man mærke til overensstemmelsen, og naturtilstanden bliver en uskyldstilstand. Men denne tilstand kan ikke være for sig selv [*pour soi*] og samtidig være en til-stand, altså en statisk disposition. Ingen véd sig selv uskyldig på en uskyldig måde, for det at have bevidsthed om overensstemmelse med reglen indebærer at have bevidsthed om reglens grunde, hvilket fører tilbage til behovet for en regel. Mod den meget anvendte sokratiske maksime, ifølge hvilken intet ondt menneske er vidende om, at det er ondt, ville det være passende at stille den omvendte maksime, ifølge hvilken ingen er god med bevidsthed om at være det. Ligeledes er ingen sund, som véd, at han er det. Som et ekko af Kants ord: "Velbefindendet lægger man ikke mærke til, for det er en simpel bevidsthed om at leve",⁶ lyder Leriches definition: "Sundhed er livet i organernes stilhed." Men det er i skyldighedens raseri og i lidelsens larm, at uskyld og sundhed dukker op som en lige så umulig som efterstræbt regressions termer.

Det anormale følger, som a-normalt, efter definitionen af det normale, det er dets logiske negation. Alligevel er det den senere anormalitets historiske førtidighed, der giver anledning til en normativ intention. Det normale er den effekt, der opnås gennem udførelsen af det normative projekt, det er normen udstillet i det faktiske. Under faktiske forhold er der da et eksklusionsforhold mellem det normale og det anormale. Men

6 ["das Wohlbefinden [wird] eigentlich nicht gefühlt, denn es ist blos Lebensbewusstseyn", Kant 1781.] Descartes havde allerede skrevet: "Endskønt sundheden må være det allerstørste af de goder, der har med legemet at gøre, er det ikke desto mindre den, vi reflekterer mindst over, og som vi nyder mindst. Erkendelsen af sandhed er som sjælens sundhed: Når man er i besiddelse af den, tænker man ikke mere over den". (Brev til Chanut, 31. marts 1649.)

denne negation er underordnet negationens udførelse, underordnet den korrektion, som anormaliteten kalder på. Der er altså intet paradoks i at sige, at det anormale, logisk det sekundære, eksistentielt er det primære.

*

* *

Det latinske ord *norma*, der via etymologien bærer vægten af den initiale betydning af termerne *normer* og *normal*, er ækvivalent med det græske ὀρθός. Retskrivning [*orthograph*] (som på fransk tidligere hed *ortografi*), ortodoksi og ortopædi er normative begreber *avant la lettre* [endnu inden dannelsen af termen "normativ"]. Hvis begrebet *ortologi* er langt mindre kendt, er det i det mindste ikke helt nytteløst at vide, at Platon har kautioneret for det (Platon, 239b) og at ordet findes, men uden citatreferencer, i Littrés *Dictionnaire de la langue française*. *Ortologi* er grammatik i den betydning, som latinske og middelalderlige forfattere gav ordet, nemlig reglementering af sprogbrug.

Hvis det er sandt, at normaliseringserfaringen er en specifikt antropologisk og kulturel erfaring, kan det synes normalt, at sproget har foreslået et af sine primære områder for denne erfaring. Grammatikken leverede et fortrinligt materiale for denne refleksion over normerne. Når François I ved ediktet i Villers-Cotterêt foreskrev, at alle kongerigets juridiske akter skulle udskrives på fransk, drejede det sig om et imperativ (Guiraud, 109). Men en norm er ikke et imperativ om at gøre noget under trussel om juridiske sanktioner. Når grammatikerne i denne periode satte sig for at fastlægge den franske sprogbrug, drejer det sig om normer, om at bestemme et sammenligningsgrundlag og definere fejl som afvigelse, som forskel. Sammenligningsgrundlaget bliver hentet fra sprogbrugen. Ved midten af det 17. århundrede er dette Vaugelas' tese: "Det er nødvendigt, at man fuldstændigt underkaster sig sprogbrugen" (Favre de Vaugelas, forordet). Vaugelas' arbejder befinder sig i kølvandet af arbejder fra l'Académie française, som netop var blevet oprettet til sprogets forskønnelse. I det 17. århundrede svarede den grammatikalske norm faktisk til det kultiverede parisiske borgerskabs sprogbrug, således at normen etablerer sig som en politisk norm, en administrativ centralisering til fordel for kongemagten.

Hvad normalisering angår, er der ingen forskel mellem grammatikkens fødsel i det 17. århundredes Frankrig og indførelsen af det metriske system ved slutningen af det 18. århundrede. Richelieu, Nationalkonventets medlemmer og Napoléon Bonaparte er successive instrumenter for et og samme kollektive krav. Det begynder med de grammatiske normer for – af hensyn til det nationale forsvar⁷ – at ende med morfologiske normer for mænd og heste, idet man også har gennemløbet industrielle og hygiejniske normer.

Definitionen af industrielle normer forudsætter en enhedlig plan, en arbejdsretning, en destination for det producerede materiale. Artiklen "Affut" ["Lavet"] i Diderot og d'Alamberts *Encyclopédie*, gennemset af Det kongelige artillerikorps, er en beundringsværdig demonstration af motiverne for en normalisering af arsenalernes arbejde. Man finder her beskrivelser af tiltag, der skal modvirke forvirrede arbejdsgange, sammenblanding af ulige proportioner, den langsommelige proces med at fremskaffe erstatninger, unødvendige omkostninger. Standardiseringen [*L'uniformation*] af tekniske tegninger, dimensioneringstabeller, tvungen anvendelse af patron- og modeltyper har som konsekvens en større præcision i adskillelsen af arbejdsopgaver og en større regelmæssighed, når enkeltdele skal samles. Artiklen "Affut" indeholder, på nær termen norm, næsten alle begreber, der bliver brugt i en moderne afhandling om normalisering. Vi har her tingen uden ordet.

Definitionen af hygiejniske normer forudsætter, at der fra politisk side er opmærksomhed på befolkningernes sundhed, statistisk betragtet, en interesse for sundhedsgavnligt eksistensvilkår og for en ensartet udbredelse af præventive og kurative behandlinger, tilrettelagt af medicinske institutioner. I Østrig giver Maria Theresia og Josef II de offentlige hygiejniske institutioner legal status ved i 1753 at oprette en kejserlig sundhedskommision (*Sanitäts-Hofdeputation*) og ved bekendtgørelsen af en *Hauptmedizinalordnung*, erstattet i 1770 af et *Sanitätsnormativ*, bestående af 40 reglementer vedrørende medicin, veterinærkunst, apoteker, uddannelse af kirurger, demografisk og medicinsk statistik. Hvad angår normer og normalisering, har vi her ordet sammen med tingen.

7 Indføring af værnepligt og medicinsk undersøgelse af rekrutter; oprettelse af stutier og remonteringsdepoter.

I begge disse eksempler er normen det, der med udgangspunkt i en normativ beslutning fastlægger det normale. Som man vil se, kan en sådan beslutning vedrørende en eller anden norm kun forstås i en kontekst af andre normer. I en given periode kan normaliseringserfaringen ikke brydes op, i det mindste ikke som projekt. Pierre Guiraud forstod det godt i grammatikkens tilfælde, når han skrev: "Richelieus grundlæggelse af Det franske akademi i 1635 indskrev sig i en generel centraliseringspolitik, der gik i arv til Revolutionen, Kejserdømmet og Republikken. [...] Det ville ikke være absurd at tænke, at bourgeoisiet annekterede sproget i den periode, hvor det lagde beslag på produktionsmidlerne." (Guiraud 109). Man kunne sige det på en anden måde i et forsøg på at indsætte en ækvivalent til det marxistiske begreb om den opstigende klasse. Mellem 1759, datoen for fremkomsten af ordet *normal*, og 1834, da ordet *normalisé* [normaliseret] dukkede op, erobrede en normativ klasse magten til at identificere – smukt eksempel på en ideologisk illusion – de sociale normers funktion med den brug, den selv gjorde af dem, idet den bestemte deres indhold.

Når vi undersøger relationerne mellem tekniske og juridiske normer i et givet samfund og i en given epoke, bliver det åbenbart, at normerne ikke lader sig bryde op. I termens strenge og aktuelle mening består den tekniske normalisering i valg og fastlæggelse af en genstands materiale, form og dimensioner, hvorefter genstandens karakteristika bliver obligatoriske i en konform fabrikation. Arbejdsdelingen tvinger entreprenørerne ind under normernes homogenitet i en teknisk-økonomisk helhed, hvis dimensioner konstant udvikles i national og international målestok. Men teknikken udvikles i et samfunds økonomi. Et krav om forenkling kan synes uopsætteligt fra et teknisk synspunkt, men fra et industrielt eller økonomisk synspunkt kan det – med henblik på øjeblikkelige muligheder og den umiddelbare fremtid – forekomme forhastet. Teknikkens logik og de økonomiske interesser må komme overens med hinanden. I en anden henseende må den tekniske normalisering desuden frygte en overdreven rigiditet. Hvad der fabrikeres, skal i sidste ende konsumeres. Selvfølgelig kan man via reklamens påvirkning presse normaliseringens logik så langt som til en normalisering af behov. Men stadigvæk ville det være nødvendigt at få taget hul på spørgsmålet om, hvorvidt et behov er et muligt objekt for normalisering, eller måske snarere et uomgængeligt subjekt for opfindel-

sen af normer? For at antage, at det er det første af disse to forslag, der er det rigtige, må normaliseringen forudse behovene, ligesom den gør det med henblik på genstande karakteriseret ved normer og tolerancegrænser, men nu også uden kvantificering. Teknikkens forhold til konsumtionen indfører en relativ fleksibilitet i de enhedslige metoder, modeller og kvalifikationsprøver – en fleksibilitet, som i øvrigt var blevet antydnet med termen *normalisation*, i Frankrig i 1930 foretrukket frem for termen standardisering til at betegne den administrative organisme, der var pålagt det overordnede nationale ansvar for dette foretagende.⁸ Normaliseringsbegrebet udelukker begrebet om uforanderlighed og inkluderer anticipationen af en mulig fleksibilitet. Man ser således, hvordan en teknisk norm skridt for skridt nærmer sig en idé om samfundet og dets hierarki af værdier, og hvordan en beslutning om normalisering forudsætter en repræsentation af en mulig helhed af korrelative, komplementære og kompensatoriske beslutninger. Denne helhed må være afsluttet på forhånd – afsluttet, men ikke lukket. Det, der repræsenterer denne totalitet af gensidigt tilpassede normer, er planlægningen. I ordets strengeste forstand vil en planenhed være en tankeenhed. Som bureaukratisk og teknokratisk myte er Planen en moderne udgave af Forsynet. Det er klart, at en forsamling af kommisærer og en forening af maskiner kun vanskeligt kan fremstå som en tankeenhed, og derfor må man nok indrømme, at man nødtigt vil sige om en Plan, hvad La Fontaine sagde om Forsynet, at det véd bedre end vi selv, hvad der er godt for os.⁹ Imidlertid – og uden at se bort fra, at man har kunnet præsentere normalisering og planlægning som direkte forbundet med krigsøkonomi eller totalitære regimers økonomi – i planlægningsforsøgene må man først og fremmest se forsøg på at skabe organer, gennem hvilke et samfund kan vurdere, forudse og påtage sig sine behov i stedet for at blive reduceret til blot at registrere og konstatere dem via optællinger og regnskabsbalancer. Så det, der angives under navn af rationalisering og fremstår

8 Jf. Jacques Maily, *La normalization*, 1946, 157ff. Vor korte skitse af normaliseringen står i stor gæld til dette arbejde, som er meget nyttigt, takket være analysens klarhed og dens historiske informationer, samt dets reference til en studie af Waldemar Hellmich, *Vom Wesen der Normung* (1927).

9 *Fables*, VI, 4, "Jupiter et le Métayer" ["Jupiter og fæstebonden"].

som en mekanisering af det samfundsmæssige liv – et skræmmebillede i liberalisters selvtilfredse agitation for en liberalisme, der er en økonomisk variant af naturismen¹⁰ – er måske tværtimod udtryk for samfundets uklart følte behov for at blive det organiske subjekt for behov, der anerkendes som sådanne.

Det er nemt at se, hvordan den tekniske aktivitet og dens normalisering indtræder i et forhold til den juridiske orden gennem sin relation til økonomien. Der eksisterer en industriel ejendomsret, en juridisk beskyttelse af patenter eller registrerede varemærker. At normalisere et registreret varemærke indebærer at igangsætte en industriel ekspropriation. Det nationale forsvars krav er i mange stater grunden til at indføre sådanne dispositioner i lovgivningen. De tekniske normers univers åbner sig her mod de juridiske normers univers. En ekspropriation foregår i overensstemmelse med retslige normer. De magistrater, der foretager afgørelserne, de fogeder der bliver pålagt at gennemføre dommen, er personer, som bliver identificeret med deres funktion i kraft af normer, indsat i deres funktion gennem en delegering af kompetence. Det normale bevæger sig her ned fra en overordnet norm gennem en hierarkiseret magtdelegation. I bogen *Den rene retslære* støtter Kelsen, at en juridisk norms gyldighed afhænger af dens tilhørsforhold til et sammenhængende system, en orden af hierarkiserede normer, hvis bindende magt skyldes deres direkte eller indirekte henvisning til en fundamental norm. Men der er forskellige juridiske ordner, for der findes flere ureducerbare fundamentale normer. Skønt man har kunnet stille denne retsfilosofi op imod dens manglende evne til at absorbere politiske kendsgerninger i de juridiske kendsgerninger, sådan som den gør krav på at gøre, har man i det mindste generelt anerkendt det fortjenstfulde i at have afsløret hierarkiserede juridiske normers relativitet i en sammenhængende orden. Således kan en af de mest resolute kritikere af Kelsen skrive: "Loven er et system af konventioner og normer, bestemt til at orientere enhver adfærd inden for en gruppe på en bestemt måde." (Freud 332). Selv når man anerkender, at retten, privatret eller offentlig ret, ikke har anden kilde end den politiske, kan man tillade, at lovgivningsiniti-

10 Fr. *naturisme*. Generel doktrin om det ønskelige i at leve frit og naturlig, i overensstemmelse med sin natur og med naturen.

ativet er overdraget til en lovgivende magt takket være en mangfoldighed af sædvaner, som det tilkommer magten at institutionalisere i en virtuel juridisk helhed. Selv under fraværet af et begreb om juridisk orden, som er vigtig for Kelsen, kan de juridiske normers relativitet retfærdiggøres. Denne relativitet kan være mere eller mindre streng. Der findes en tolerance for ikke-relativitet, hvilket ikke betyder et fravær af relativitet. Faktisk forbliver konvergensens normernes norm. Hvordan kan det være anderledes, hvis loven "ikke er andet end en regulering af social aktivitet?" (Freud 293).

For at opsummere med udgangspunkt i det bevidst valgte eksempel med den mest virkningsfulde normalisering, den tekniske, kan vi gribe fat i en invariant egenskab ved normaliteten. Normerne er relative i forhold til hinanden i et system, i det mindste potentielt. Deres gensidige tilpasning [*co-relativité*] i et socialt system er tilbøjelig til at gøre dette system til en organisation, det vil sige en enhed i sig selv [*en soi*], om ikke ved sig selv [*par soi*] eller for sig selv [*pour soi*]. I det mindste én filosof har opfanget og kastet lys over de moralske normers organiske karakter, for så vidt de først og fremmest er sociale normer. Det er Bergson, idet han i *Les deux sources de la morale et de la religion* [*Moralens og religionens to kilder*] analyserer det, han kalder "forpligtelsens totalitet".

*
* *

Den gensidige tilpasning af sociale normer – tekniske, økonomiske eller juridiske – har en tendens til at gøre deres virtuelle enhed til en organisation. Det er ikke nemt at sige, hvad organisationens begreb er i forhold til organismens begreb. Drejer det sig om en mere generel struktur, på én gang mere formel og rigere end organismens struktur, eller drejer det sig – hvis vi tager en organisme som en fundamental strukturtype – om en model, der udmærker sig ved så mange restriktive betingelser, at den ikke kan have mere konsistens end en metafor?

Lad os først konstatere, at i en social organisation er reglerne for de enkelte deles tilpasning til et kollektiv – som hvad angår dets eget formål er mere eller mindre gennemsigtigt – udvendige i forhold til mangfoldigheden af tilpassede elementer (hvad enten disse nu er individer, grupper eller

virksomheder med begrænsede formål). Reglerne må være repræsenterede, forståede, kunne genkaldes i erindringen og blive anvendte. I en levende organisme, derimod, er de enkelte deles regler for tilpasning til hinanden immanente, præsente uden at være repræsenterede, handlende uden hverken overvejelse eller kalkule. Her er der ingen afvigelse eller distance, ej heller nogen udsættelse mellem regel og regulering. Den sociale orden er en samling regler, hvor både ydere og nydere, og i hvert fald lederne, skal være påpasselige. Den vitale orden består af en regelsamling, som bliver efterlevet uden problemer.¹¹

Auguste Comte opfandt termen og det primære begreb om *sociologi*. I de lektioner i Comtes *Cours de philosophie positive*, der handler om, hvad han nu kaldte den sociale fysik, tøvede han ikke med at anvende termen social organisme for at betegne samfundet som en *konsensus* af dele, der bliver koordineret i overensstemmelse med to relationer, synergi og sympati – begreber lånt fra den hippokratiske medicin. Organisation, organisme, system, *konsensus* bliver brugt i flæng af Comte til at betegne samfundets tilstand. (170). Allerede i 1830'erne skelnede Comte mellem samfund og magt og forstod ved det sidste begreb et organ og en regulator af spontane fællesaktioner (177) et distinkt organ, der ikke er adskilt fra det sociale legeme, et rationelt og kunstigt organ, men ikke arbitrært hvad gælder "den evidente spontane harmoni, som altid må stræbe efter at styre mellem det sociale systems helhed og dens dele" (176). Således bliver forholdet mellem samfund og regering selv en korrelation, og den politiske orden fremstår som en frivillig og kunstig forlængelse "af den naturlige og ufrivillige orden, som forskellige menneskelige samfund uophørligt, og uden indbyrdes relationer, nødvendigvis stræber mod" (183).

Man skal vente til *Système de politique positive* for at se Comte begrænse rækkevidden af den analogi, han accepterede i *Cours*, og fremhæve de forskelle der forbyder at se en organismes struktur som ækvivalent med en social organisations struktur. I *Statique sociale* (1852), femte kapitel: "Théorie

11 Jf. Bergson 1932, 22: "Menneskeligt eller animalsk, et samfund er en organisation: det implicerer en kooperation og generelt også en underordning af elementer: det fremviser således en samling regler eller love, enten blot levede, eller desuden også repræsenterede."

positive de l'organisme social" ["Positiv teori om den sociale organisme"], insisterer Comte på det faktum, at den kollektive organismes sammensatte natur er dybt forskellig fra en organismes udelelige konstitution. Skønt funktionelt samarbejdende er det sociale legemes elementer i stand til at eksistere adskilt fra hinanden. I den henseende har den sociale organisme nogle mekaniske egenskaber i sig. Endvidere, og i samme henseende: "efter sin sammensatte natur besidder den kollektive organisme i høj grad den eminente evne, som en individuel organisme kun præsenterer i en rudimentær tilstand, evnen til at erhverve nye, endog essentielle organer" (*Syst. de pol. pos.* 304). Grundet dette faktum er regulering, integration af successivt tilføjede dele i helheden, et specifikt socialt behov. At regulere et samfund, en familie eller en bys liv, det er at indsætte det i et på én gang mere generelt og mere nobelt samfund – fordi det er tættere på den eneste konkrete sociale virkelighed, Menneskeheden eller Det Store Væsen [*l'Humanité ou Grand-Etre*]. Den sociale regulering er religionen, og den positive religion er filosofien, en spirituel magt, en generel kunst: menneskets tagen sig selv som sin handlings genstand. Denne sociale reguleringsfunktion må have et distinkt organ, præstestanden, hvis timelige magt kun er en hjælpefunktion. At regulere på en socialt deltagende måde, det er at gøre helhedens ånd dominerende. Således bliver enhver social organisme, hvis den er mindre magtfuld end Det Store Væsen, reguleret udefra og ovenfra. Regulatorens arbejde er forsinket i forhold til det, den skal regulere: "Man kan faktisk kun regulere præeksisterende magter – med undtagelse af tilfælde af metafysisk illusion, hvor man tror at skabe dem, i det omfang man definerer dem" (335).

Vi siger det på en lidt anden måde – sikkert ikke bedre, sandsynligvis mindre godt – at et samfund på en gang er maskine og organisme. Det ville udelukkende være maskine, hvis kollektivets mål kunne være, ikke alene strengt planlagt, men også gennemført i overensstemmelse med et program. I så henseende tenderer visse aktuelle socialistiske økonomier måske mod en automatisk funktionsmåde. Men man må erkende, at denne tendens stadigvæk møder forhindringer i de faktiske forhold og ikke kun i skeptiske operatørers dårlige vilje, hvilket tvinger organisatorerne til at kalde på improvisationens ressourcer. Man kan endog spørge, om der overhovedet findes et samfund, der på én gang evner at være gennemsigtigt

i fastlæggelsen af sine mål og effektivt i brugen af sine midler. I alt fald: Det faktum, at det er en opgave for enhver social organisation at holde sig oplyst om sine mulige mål (med undtagelse af arkaiske og såkaldt primitive samfund, hvor samfundets mål findes i en rite eller en tradition, ligesom en animalsk organismes adfærd findes i en immanent model), synes ganske klart at afsløre, at den sociale organisation egentlig ikke har nogen indre finalitet. I samfundets tilfælde er reguleringen et behov på jagt efter sit organ og sine udøvelsesnormer.

I organismens tilfælde, derimod, bevidner det faktiske behov eksistensen af en reguleringsanordning. Behov for føde, energi, bevægelse eller hvile kræver, som betingelse for at de kan vise sig i form af uro og søgeadfærd, at organismen i en given tilstand henholder sig til en tilstand af optimal fungeren, der bestemmes i form af en konstant. En organisk eller homeostatisk regulering sikrer straks en tilbagevenden til konstanten, når organismen på grund af variationer i dens forhold til miljøet afviger fra den. Ligesom behovet bebor organismen som helhed, selv om det manifesteres og tilfredsstilles via et apparat, er også behovsreguleringen et udtryk for delenes integration i helheden, selv om den gør sig gældende via et nerve- eller endokrint system. Det er grunden til, at der i organismens indre egentlig ikke er nogen distance mellem organerne, ingen udvendighed mellem delene. Den erkendelse, som en anatom får af en organisme, er en slags udstilling i rummet. Men organismen selv lever ikke i den rumlige modus, den bliver perciperet i. Det levendes liv er for hvert af dets elementer en umiddelbarhed af alle elementers fælles nutid.

Den sociale organisations fænomener er som en mimen af den vitale organisation i samme forstand, som når Aristoteles siger om kunsten, at den imiterer naturen. Imitere betyder her ikke kopiere, men stræbe mod at genfinde betydningen af en produktion. Den sociale organisation er først og fremmest en opfindelse af organer, organer for informationssøgning og -modtagelse, kalkulationsorganer, endog beslutningsorganer. Under den stadigvæk summarisk rationelle form, den har antaget i nutidens industrielle samfund, kalder normaliseringen på planlægning, hvilket på sin side kræver udarbejdelse af statistikker af enhver art, og udnyttelse ved hjælp af elektroniske kalkulatorer. På betingelse af at man uden metaforer kunne forklare en kortikal neuronkreds' funktion ved hjælp af en model

for den måde, en elektronisk analysator med transistorer fungerer på, er det i dag fristende, om ikke legitimt, at tilskrive regnemaskinerne i den teknisk-økonomiske organisation, de betjener, nogle af de funktioner (i øvrigt måske de mindst intellektuelle), som den menneskelige hjerne er et organ for. Hvad angår en lignende sammenligning af statistisk social information med vital information via sensoriske receptorer, er den, så vidt vi ved, af en noget ældre dato. Det var Gabriel Tarde, der i 1890 i *Les lois de l'imitation* forsøgte sig som den første. (Tarde 148-155).¹² Ifølge ham er statistikken en summering af identiske sociale elementer. Udbredelsen af dens resultater tenderer mod at gøre dens "efterretning" samtidig med et socialt faktum på vej til at nå sit mål. Man kan således forestille sig en statistiktjeneste og dens rolle som socialt sanseorgan, skønt den endnu ikke, siger Tarde, er andet end et embryonisk øje. Man må notere, at den analyse, der blev foreslået af Tarde, hviler på en opfattelse af sansereceptorers funktion, for eksempel øjets eller ørets, som psykofysiologien på denne tid havde erhvervet sig, og ifølge hvilken sansekvaliteter som farve eller lyd syntetiserer en påvirknings komponenter til en specifik enhed, som fysikeren tæller sammen i en mangfoldighed af vibrationer. Således kunne Tarde skrive, "vore sanser laver, hver enkelt for sig og fra sit særlige synspunkt, den ydre verdens statistik for os".

Men forskellen mellem på den ene side receptionens og informationsbearbejdelsens sociale maskineri, og på den anden side det levende organ, eksisterer stadigvæk, for i løbet af menneskets historie og livets udvikling er perfektioneringen af dem begge foregået på modsatrettede måder. Organismernes biologiske evolution er foregået gennem en mere stringent integration af organer og af funktioner med henblik på forholdet til miljøet, og ved en mere autonom interiorisering af eksistensbetingelserne for organismens komponenter og dannelsen af, hvad Claude Bernard har kaldt det indre miljø. Hvorimod den historiske evolution af menneskelige samfund har bestået i det faktum, at kollektiver af mindre omfang end arten har mangfoldiggjort sig og på en måde udstillet deres

12 Er det uden interesse at minde om, at ved det 19. århundredes slutning gik den franske hærs efterretningstjeneste, uheldigt impliceret i Dreifus-affæren, under navn af "statistiktjeneste"?

aktionsmidler i den rumlige udvendighed, deres institutioner i den administrative udvendighed, tilføjede maskiner til deres redskaber, depoter til deres reserver, arkiver til deres traditioner. I samfundet bliver løsningen på hvert nyt informations- og reguleringsproblem søgt (om end ikke altid fundet) ved at skabe organismer eller institutioner "parallelt" med dem, hvis utilstrækkelighed på grund af forvitring eller rutine viser sig i et givent øjeblik. Samfundet er altså altid henvist til at løse et problem uden løsning, problemet med konvergens af parallelle løsninger. Heroverfor fremstår den levende organisme som lige netop en enkel realisering, om ikke i al enkelhed, af en sådan konvergens. Som Leroi-Gourhan skrev: "Fra dyr til menneske foregår alt summarisk, som om hjerne blev lagt oveni hjerne, hver eneste af de sidst udviklede formationer medfører en mere og mere subtil sammenhæng af alle tidligere formationer, som fortsætter at spille deres rolle" (Leroi-Gourhan, *La geste et la parole: Technique et langage*, 114). Omvendt viser samme forfatter, at "al menneskelig evolution løber sammen i at placere dét uden for mennesket, som i resten af dyreriget svarer til en specifik tilpasning" (Leroi-Gourhan, *Le geste et la parole: La mémoire et les rythmes*, 34), hvilket endnu en gang er at sige, at udvendiggørelsen af den tekniske færdighedsorganer er et unikt menneskeligt fænomen (63). Det er altså ikke forbudt at betragte eksistensen af en distance mellem de sociale organer, de kollektive tekniske midler, som mennesket disponerer over, som en særlig egenskab ved det menneskelige samfund. Det er i det omfang, samfundet er en udvendighed af organer, at mennesket kan disponere over dem ved repræsentation, og altså frivilligt. Så at foreslå organismens model for menneskelige samfund i deres jagt på stadig mere organisation, det er i grunden at drømme om en tilbagevendende, ikke engang til de arkaiske samfund, men til de animalske.

Der er derfor næppe behov for nu at insistere på det faktum, at de sociale organer, hvis de gensidigt er mål og middel for hinanden i et socialt hele, ikke eksisterer gennem hinanden og gennem helheden i kraft af en koordination af kausaliteter. De sociale maskiners udvendighed i organisationen er i sig selv ikke forskellig fra enkeltdeles udvendighed i en maskine.

Social regulering tenderer altså mod organisk regulering og mimer den, uden af den grund at holde op med at være sammensat på en meka-

nisk måde. For at kunne identificere den sociale sammensætning med den sociale organisme, i ordets egentlige mening, ville det være nødvendigt at kunne tale om et samfunds behov og normer på samme måde, som man gør det om behov og normer i en organismes liv, altså uden bundfald af tvetydighed. Et firbens eller en hundestejles behov og normer i deres naturlige habitat udtrykkes i selve det faktum, at disse dyr er helt naturligt levende i dette habitat. Men hvis bare et individ i et eller andet samfund stiller spørgsmål om dette samfunds behov og normer og udfordrer dem – tegn på, at disse behov og disse normer ikke er hele samfundets – er det tilstrækkeligt til, at man kan forstå, i hvilket omfang det sociale behov ikke er immanent, i hvilket omfang den sociale norm ikke er en immanent norm, i hvilket omfang samfundet, sæde for undertrykte meningsforskelle eller latente antagonismer, i sidste ende er langt fra at fremstå som et hele. Hvis individet stiller sig spørgsmålet om samfundets finalitet, er det da ikke et tegn på, at samfundet er en dårligt integreret ophobning af midler og netop savner et mål, med hvilket den (af strukturen tilladte) kollektive aktivitet kan identificere sig? Til støtte for dette kunne man henvise til analyser hos etnografer, der er følsomme for diversiteten af kulturelle normers systemer. "Intet samfund", siger Lévi-Strauss, "er fundamentalt godt, men intet er absolut dårligt; alle tilbyder de deres medlemmer visse fordele under hensyntagen til et bundfald af dårligheder, hvis omfang synes tilnærmelsesvist konstant, og som måske svarer til en specifik inert, der på det sociale livs niveau modsætter sig organiserings bestræbelser." (*Tristes tropiques* 387).

"Fra det sociale til det vitale" er oversat efter "Du social au vital", i Georges Canguilhem, *Le normal et le pathologique*, Paris: Presses Universitaires de France, 2015, 225-246. (Denne tekst blev tilføjet i 1966-udgaven af *Le normal et le pathologique*.)

Oversat af Rolf Reitan.

LITTERATUR

Bachelard, Gaston. *La terre et les rêveries du repos*. Paris: Cort, 1948.
Bergson, Henri. *Les deux sources de la morale et de la religion*. Paris: Alcan, 1932.

- Comte, Auguste. *Cours de philosophie positive*, bd. III, 48. lektion (1838). Paris: éd. Schleicher, bnd. IV, 1908.
- Comte, Auguste. *Système de politique positive*, bd. II, (1852). Paris: Société Positive, 1929.
- Favre de Vaugelas, Claude. *Remarques sur la langue française* (1647), forordet. La Fontaine, "Jupiter og fæstebonden".
- Freud, Julien. *L'essence du politique*. Paris: Sirey, 1965.
- Guiraud, Pierre. *La grammaire*. Paris: Presses Universitaires de France ("Que sais-je?", nr. 788), 1958.
- Hellmig, Waldemar. *Vom Wesen der Normung*. 1927. [Reference usikker.]
- Kant, Immanuel. *Critik der reinen Vernunft*, 1781.
- Kayser, Ch. "Le maintien de l'équilibre pondéral". *Acta neurovegetative*, XXIV, 1-4, 1963. Wien: Springer.
- Kelsen, H. *Reine Rechtslehre*. Leipzig: Deuticke, 1934, 2. udg. 1960. [Eng. ovs. *Pure Theory of Law*, Berkeley: University of California Press, 1967.]
- Leroi-Gourhan, André. *Le geste et la parole: Technique et langage*. Paris, 1964.
- Leroi-Gourhan, André. *Le geste et la parole: La mémoire et les rythmes*. Paris, 1965.
- Lévi-Strauss, Claude. *Tristes tropiques*. Paris: Plon, 1955
- Maily, Jacques. *La normalization*. Paris: Dunod, 1946.
- Platon. *Sofisten*.
- Starobinski, Jean. "Aux origines de la pensée sociologique". *Les temps modernes*, dec. 1962.
- Tarde, Gabriel. *Les Lois de l'imitation*. Paris: Alcan, 1890.